

RECENZJE

PROBLEMY ALKOHOLOWE W ZSRR ICH ASPEKTY SOCJOLOGICZNE I PSYCHOLOGICZNE

W czasie konferencji na temat polityki wobec alkoholu, zorganizowanej przez Centrum Narkologii ministerstw zdrowia ZSRR i Światową Organizację Zdrowia w Baku w dniach od 1 do 3 listopada 1988 r., miałem możliwość uzyskania niektórych, słabo dostępnych czytelnikowi polskiemu, wydawnictw socjologicznych i psychologicznych na temat alkoholu. Materiały te świadczą o tym, że w Związku Radzieckim, obok tradycyjnych, medycznych działań w dziedzinie nadużywania alkoholu, rozwijają się również badania socjologiczne i psychologiczne. Szczególnie aktywnym ośrodkiem jest Instytut Badań Socjologicznych Akademii Nauk ZSRR, choć tę problematykę podejmują również inne ośrodki (Instytut Nauk Ekonomicznych, instytuty badawcze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, instytuty ministerstw oświaty).

1. B.M. Lewin, M.B. Lewin - Alkoholna sytuacja, 1988, Akademia Nauk SSSR, Instytut Socjologicznych Issledowanij, Moskwa 1988, nakład 200 egz., stron 49.

Broszura Lewinów (ojciec i syn) zawiera tekst referatu wygłoszonego na sesji w Instytucie Badań Socjologicznych. Autorzy omawiają podstawowe rezultaty działań trzeźwościowych podjętych w 1985 roku (spadek rejestrowanego spożycia, wzrost spożycia nierejestrowanego) oraz rozpatrują przyczyny trudności kampanii antyalkoholowej. Przyczyn tych trudności jest wiele. Główną z nich upatrują autorzy w nadmiernym nacisku na zakazy, ograniczenia, środki administracyjne i represyjne. Zwracają oni uwagę na to, że chociaż oficjalnie celem postanowień z roku 1985 było ograniczenie spożycia alkoholu, propaganda działała jednak pod hasłem prohibicji i absolutnej trzeźwości. Ogromnym osiągnięciem było ograniczenie nietrzeźwości publicznej, picia w pracy, przestępczości związanej z alkoholem. Propaganda trzeźwościowa natomiast i próby wprowadzenia lokalnej prohibicji nie dały pozytywnych rezultatów. Wręcz odwrotnie - wywołały szereg negatywnych objawów ubocznych. Zdaniem autorów propaganda antyalkoholowa pod hasłem "Trzeźwość - normą życia" mniej więcej w początku roku 1987 skończyła się niepowodzeniem. Przytłaczająca większość dorosłej ludności nie jest zgoła przygotowana do idei zupełnej trzeźwości.

Autorzy zwracają również uwagę na konflikt pomiędzy demokratycznymi hasłami pierestrojki a niskim poziomem propagandy antyalkoholowej.

Referat zawiera interesujące materiały historyczne dotyczące tradycji zakazów spożywania alkoholu w Rosji. Jak

wiadomo w sierpniu 1914 roku, na okres mobilizacji wojskowej, zakazano w Rosji sprzedaży wódki i piwa. Następnie Senat zakazał sprzedaży wszystkich innych napojów spirytusowych na cały czas działań wojennych. W grudniu 1914 roku zakazem objęto również sprzedaż win gronowych. Przepisy te nie były szczególnie rygorystyczne, już bowiem 22 sierpnia 1914 roku wydano spis uzdrowisk, w których wolno było sprzedawać wódkę. Podobnie władze miejscowe zezwalały na sprzedaż napojów alkoholowych w restauracjach klasy pierwszej. W czasie pierwszej wojny światowej rozpowszechniła się produkcja samogonu i spożycie napojów zastępczych.

W 1919 roku Rada Komisarzy Ludowych przyjęła uchwałę zakazującą produkcji i sprzedaży spirytusu, napojów mocnych oraz substancji zawierających spirytus nie przeznaczonych do spożycia. Zakaz nie obejmował win gronowych do 12°. Również i po rewolucji produkcja samogonu była niezwykle rozpowszechniona. Szacowano, że z początkiem lat dwudziestych około 8% wszystkich zagród chłopskich zajmowało się produkcją samogonu. W 1924 roku wykryto 275 tys. przypadków produkcji samogonu. W 1921 roku zezwolono na produkcję piwa oraz napojów o mocy do 20°, w 1925 roku - na sprzedaż wódki do 30° i w tym samym roku podwyższono próg do 40°.

Omawiając sytuację obecną autorzy zwracają uwagę na osłabienie aktywności działań antyalkoholowych, na wzrost liczby melin, na zwiększenie się liczby przypadków picia w zakładzie pracy. Piszą o przesadzie w ograniczaniu liczby sklepów. Tak na przykład w Czelabińsku ze 150 sklepów pozostało zaledwie 4. Rosła spekulacja, rosło bimbrownictwo, zniknął z rynku cukier i cukierki. Czynnikiem pogłębiającym spekulację i bimbrownictwo było tworzenie w wielu miejscowościach stref trzeźwości.

Autorzy przedstawiają bardzo poważną krytykę Wszechzwiązkowego Towarzystwa Walki o Trzeźwość. Postulat abstenencji jest postulatem mało realistycznym. Zdaniem autorów, Towarzystwo boryka się z bardzo dużymi trudnościami. Cytują wypowiedź jednego z członków Rady Naczelnej organizacji: "towarzystwo to dopiero się narodziło, a już wymaga zabiegów reanimacyjnych".

Oceniając ogólnie, praca ta jest niezwykle ciekawa próbą analitycznego spojrzenia na sytuację alkoholową w ZSRR.

2. B.M.Lewin, M.B.Lewin, L.N. Rybakowa, M.A. Carewa - Efektywność alkoholnej reformy - Niektóre socjologiczne aspekty (Baku, 1-3 Nojabria 1988), Akademia Nauk SSSR, Instytut Socjologicznych Iśledowanij, Moskwa, nakład 150 egz., stron 20.

Podobne materiały zawiera następna broszura, która oprócz krytycznej oceny dorobku lat 1985-1987 w dziedzinie alkoholu w Związku Radzieckim, zawiera interesujące materiały na temat socjalizacji alkoholowej uczniów (opracowanie L. N. Rybakowej) oraz ciekawe opracowanie porównawcze dotyczące wzorów picia w Finlandii i w ZSRR (M. A. Carewa).

3. B.M. Lewin, M.B. Lewin - Portrait of the Drunkard: Demographic Traits. The USSR Academy of Sciences, Institute of Sociological Research, Moskwa 1988, nakład 150 egz.

Opracowanie zawiera materiały badań empirycznych prowadzonych w izbach wytrzeźwień. Warto tu przytoczyć niektóre z ciekawszych danych. W ciągu ostatnich 20 lat wzrósł odsetek kobiet - klientek izb wytrzeźwień (w 1966 - 2,6%, w 1986 r. - 7,9%). Interesujące przemiany zaszły w poziomie wykształcenia klientów izb wytrzeźwień. W 1975 roku 50% z nich nie przekraczało 4 klas, w 1985 roku takich osób było 5,6%. W 1975 roku średnie wykształcenie miało 16,6% klientów, w 1985 - 48,9%. Interesujące, choć w moim przekonaniu niezupełnie pewne dane, dotyczą częstości picia. Wśród absolwentów szkół podstawowych 30,7% pije codziennie, wśród osób z wyższym wykształceniem - 5,1%.

Autorzy badali również przychody osób nadmiernie pijących. Modalna w tej grupie wynosiła od 200 do 300 rubli (36%). Dochód na członka rodziny powyżej 100 rubli uzyskuje około 30%. Najlicniejszą grupą klientów izb wytrzeźwień byli robotnicy, zwłaszcza niewykwalifikowani, z tym, że w ciągu 20 lat, od 1965 do 1985 roku, odsetek ten nieco się obniżył, wzrósł natomiast odsetek urzędników i inteligencji.

Opracowanie jest interesujące. Zwraca w nim jednak uwagę brak porównań z sytuacją w innych krajach. Jest rzeczą ciekawą, że cytowane prace pochodzą głównie z początku naszego stulecia.

4. B.M. Lewin, M.B. Lewin - Nie ostupię ..., Moskwa, Mysl, 1988, nakład 100 tys. egz. stron 156.

Praca Lewinów "Nie ostupię ..." (po polsku powiedzieliśmy - "nie potknij się") jest niezwykle cennym i starannie przygotowanym opracowaniem, przeznaczonym dla szerokich kręgów inteligencji. Zawiera interesujące materiały z badań ankietowych na temat inicjacji alkoholowej, rozmiarów i motywów picia oraz różnych zagadnień, w których alkohol występuje kontekstualnie. Autorzy starają się nie tylko dać materiały typu opisowego, ale przedstawić również rozważania egzystencjalne na temat kondycji młodzieży w ZSRR i roli alkoholu w jej życiu. Czytelnik znajdzie tam bardzo interesujące rozważania na temat propagandy przeciwalkoholowej, często nietrafnej i używającej fałszywego języka. Interesujące są także rozważania dotyczące używania narkotyków przez młodzież.

Nie ze wszystkimi stanowiskami autorów można się zgodzić. Jak sądzę, używana przez nich koncepcja "szkolnego alkoholizmu" oparta jest na nieporozumieniu (jeśli przez "alkoholizm" rozumieć zespół uzależnienia od alkoholu, to w wieku szkolnym należy on do rzadkości; alkohol jest niebezpieczny dla młodzieży z innych nieco powodów). Jest to jednak książka niezwykle interesująca i należałoby ją polecić wszystkim tym, którzy zajmują się u nas problematyką alkoholu i młodzieży.

5. P.N. Szichiriew - Żit biez alkogola? Moskwa, Nauka, 1988, nakład 50 tys. egz., stron 160.

Ostatnią wśród omawianych tu pozycji jest książka pracownika Instytutu Psychologii Akademii Nauk ZSRR, dra P.N. Szichiriewa. Jest to praca psychologiczna. W pierwszej części książki autor poszukuje odpowiedzi na pytanie dlaczego ludzie piją. Przytacza bardzo rozmaite przyczyny spożywania alkoholu. Przedstawia różne etapy socjalizacji alkoholowej, a zatem inicjację picia u dzieci, socjalizację alkoholową w szkole, picie alkoholu w pracy. Omawia również problematykę szkodliwości picia. Materiał ten jest niezwykle interesujący, zwraca wszakże uwagę nie uwzględnianie różnic w ilości spożywanego alkoholu. Dla autora każdy pijący, bez względu na to, czy pije kieliszek raz na dwa tygodnie czy pół litra dziennie, uzyskuje nazwę "potatora".

Część druga książki poświęcona jest próbie odpowiedzi na pytanie dlaczego należy przestać pić. Tutaj autor wskazuje na inne, lepsze niż alkohol, źródła radości i przyjemności.

Najciekawsza jest trzecia część książki, odpowiadająca na pytanie jak to zrobić. Przedstawia w sposób bardzo krótki stanowisko nauki wobec nadużywania alkoholu. Autor bardzo kompetentnie przedstawia program i działanie Anonimowych Alkoholików. Omówienie ruchu AA podane w pracy jest jednym z lepszych, jakie znam.

Pracę charakteryzuje bardzo dobra znajomość piśmiennictwa, również nowszego i z tego punktu widzenia książka jest interesującym źródłem wiedzy o poglądach psychologów radzieckich na zagadnienia alkoholu.

Ignacy Wald